

ОСНОВНІ ЕТАПИ ОПРИЛЮДНЕННЯ ТА ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОГО ОСМИСЛЕННЯ ЕПІСТОЛЯРНОЇ СПАДЩИНИ ВАСИЛЯ СТУСА

У статті запропоновано періодизацію оприлюднення листовної спадщини одного з найактивніших представників українського культурного руху шістдесятників, талановитого поета, перекладача, прозаїка, літературознавця Василя Стуса. Виокремлено та описано найважливіші етапи наукового прочитання та осмислення епістолярію письменника українськими дослідниками.

Ключові слова: В. Стус, епістолярій, листи, приватне листування, науковці, дослідження, літературознавство.

Nataliia Hlushkovetska. Main Stages of Publication and Literary-Critical Analysis of Vasyl Stus's Epistolary Texts

The paper suggests periodization of publications containing epistolary heritage of one of the most active representatives of the Ukrainian cultural movement known as 'the Sixtiers' ('shistdesiatnyky') – talented poet, translator, prose writer and literary critic – Vasyl Stus. The author of the paper distinguishes three groups of letters: 1) lifetime publications of the writer's letters in foreign publishing houses; 2) post mortem publications of V. Stus's letters in foreign publishing houses; 3) post mortem publications in Ukraine. The first group includes some official letters, published during his lifetime, mostly in the journal "Suchasnist", edited and printed by Ukrainians abroad. The second group consists of some private letters, published abroad after his tragic death. The third group includes V. Stus's correspondence printed in Ukrainian publishing houses since 1990. After the proclamation of Ukraine's independence the selections from his letters were actively published in periodicals and scholarly editions.

The author defined and described the most important stages of studying the writer's epistolary by Ukrainian researchers. The first attempts of analyzing V. Stus's epistolary texts were the prefaces to his books. The next stage in understanding the poet's epistolary heritage was the emergence of collections in commemoration of V. Stus, which, since 2000, regularly contained articles exploring this issue. Most researchers highlight the writer's ethic and aesthetic viewpoints, existential postulates, the peculiarities of language and communication systems of addressees and rarely analyze the genres of letters, their literary means and translations.

Keywords: V. Stus, epistolary, letters, private correspondence, scholars, research, history of literature.

Останніми роками українське літературознавство різновекторно аналізує епістолярну спадщину В. Стуса, що підтверджує поява публікацій і дисертаційних робіт, які оприявнюють окремі аспекти епістолярію поета. А втім, цього предметного зрушення в стусознавстві вдалося досягти завдяки тісній співпраці молодшого і старшого поколінь дослідників, котрі відшукують, оприлюднюють, здійснюють ґрунтовне фахове опрацювання листів митця.

Послугуючись хронологічно-географічним принципом класифікації, в епістолярній спадщині В. Стуса умовно вирізняємо три групи епістол:

- 1) прижиттєві публікації листів у закордонних видавництвах;
- 2) посмертні публікації листів у закордонних видавництвах;
- 3) посмертні публікації епістол в Україні.

Кілька офіційних листів письменника друкувалися ще за його життя, здебільшого в журналі “Сучасність”, який упродовж 1961 – 1990 рр. видавали українці зарубіжжя. 1969 р. в одному з чисел уміщено відкритий лист до Президії Спілки письменників України; копія: Секретареві ЦК КПУ Ф. Д. Овчаренкові; копія: Редакції журналу “Всесвіт” [49], що виник як реакція на статтю О. Полторацького “Ким опікуються деякі гуманісти”. 1976 р. з’явився відкритий лист до Івана Дзюби [48], відобразивши реакцію В. Стуса на несподівану заяву побратима й соратника, опубліковану в газеті “Літературна Україна” від 9 листопада 1973 р., де той кається у своїй націоналістичній діяльності.

Оприлюднення окремих сторінок приватного листування В. Стуса було зроблене вже після його трагічного відходу. Так, у другій половині 1980-х років світ побачили листи В. Стуса до Любомири та Зоряна Попадюків (1977 – 1979 рр.) [31], лист В. Стуса до Левка Лук’яненка (с. Матросова, 9 листопада 1977 р.) [29], листи В. Стуса до Віри Вовк [30], листи В. Стуса до сина і дружини [32; 33]. 1987 р. завдяки старанням О. Зінкевича та М. Француженка з’явилася книжка “Василь Стус в житті, творчості, спогадах та оцінках сучасників”, де поміж іншого були опубліковані відкриті листи письменника та вибрані листи до друзів і знайомих [3].

Офіційний видрук кореспонденцій В. Стуса в українських видавництвах розпочинається 1990 р. Із цього часу в періодиці та збірниках активно публікують добірки з листів письменника, підготовлені Д. Стусом, О. Орачем, М. Коцюбинською, Р. Кудликом, Р. Пирогом, А. Лазоренком, О. Дворко, Н. Світличною, В. Овсієнком та ін. [4; 7; 8; 38; 40; 42; 44; 45; 56]. Подеколи листи долучаються принагідно до спогадів тих адресатів, які завбачливо берегли поетові послання, а за можливості оприлюднювали на підтвердження своїх дружніх стосунків і мистецьких контактів із ним; цитували в статтях, присвячених творчості письменника. Значна частина епістолярної спадщини В. Стуса (листи до рідних), невідома широкому загалові, уперше надрукована у книжці “Вікна в позапростір: Вірші, статті, листи, щоденникові записи” [50]. Вагомим доповненням поетового епістолярію стала збірка “Не відлюбив свою тривогу ранню: Василь Стус – поет і людина: спогади, статті, листи, поезії” [39], яку впорядкував О. Орач, однокурсник і друг. 1994 р. виходить четвертий том першого наукового видання творів В. Стуса, де, крім повістей, оповідань, незакінчених творів, сценаріїв і літературної критики, заяв, звернень, уміщено й публіцистичні листи автора [55]. 1997 р. завдяки кропіткій праці М. Коцюбинської, Д. Стуса, М. Гончарука, О. Дворко та ін. стусівську авторську книгозбірню поповнив шостий (додатковий) том у двох книгах, куди ввійшли листи письменника-дисидента до рідних та листи до друзів і знайомих [53; 54].

Прикро, що доповнені томи з епістолярієм В. Стуса, заплановані до його 70-річчя (найповніше 12-томне видання творів), досі не видруковані через фінансові проблеми. Натомість почали з’являтися книжки вибраного, які практикують різнопланову репрезентацію доробку митця. Окремою збіркою 2001 р. публікувалися листи поета до сина [51]. Вибране листування із дружиною та сином включалося окремим розділом до книжки “Таборовий зошит” [52]. 2009 р. політичний діяч, публіцист Б. Горинь опублікував документальний роман “Не тільки про себе” [5], у якому спеціальним підрозділом “Василь Стус” розповів про свою першу зустріч із поетом-дисидентом, зосередив увагу на його листах, що розкривали “клекоти його душі, його неспокій – творчий і

громадянський, мовну вибагливість, творчі інтереси, безсилля протесту” [5, 32]. Автор пропонує читачеві свої спогади про перше послання від В. Стуса; уміщує два пізніших його листи, один із яких не був уключений до тому 6 (додаткового) книги другої першого зібрання творів В. Стуса. 2012 р. було опубліковано “Вибрані твори” поета, де також окремим розділом подавалися його листи до рідних та знайомих. Отже, констатуємо, що епістолярій В. Стуса сьогодні в основному презентований читацькому загалу і сприймається повноцінною частиною багатогранної творчої спадщини митця.

Першими спробами літературно-критичного осмислення цього пласту з надбання В. Стуса були передмови публікаторів до книжок з епістолярними добірками поета, у яких більшою або меншою мірою акцентувалися Стусові кореспонденції, роз’яснювалися специфічні умови листування ув’язненого, мовилося про історії написання та появи листів у друці. Наступним, уже значно інформативнішим етапом осмислення епістолярної спадщини В. Стуса стала поява збірників на вшанування пам’яті поета, що, починаючи із 2000 р., систематично вміщують ґрунтовні статті-розвідки з цієї проблеми.

Одним із перших дослідників рукописів поета, зокрема і його епістол, була М. Коцюбинська – близька товаришка й адресатка значної кількості листів. Серед її праць, опублікованих наприкінці минулого століття, варто згадати післяслово “Страсті по вітчизні” до Стусової книжки поезій “Дорога болю” (1990), наукові статті “На цвинтарі розстріляних ілюзій” (1990), “У свічаді пам’яті” (1991), “Феномен Стуса” (1991), “Світ міниться – і проростає слово...” (1993), “Поет” (1994), “Стусове „самособоюнаповнення” (1995), “Епістолярна творчість В. Стуса” (1997), “В. Стус у контексті сьогоднішньої культурної ситуації” (1998) та ін. Уже на початку XXI ст. авторка видрукувала низку досліджень українського епістолярію, у яких часто фігурує і В. Стус: “Епістолярна панорама шістдесятих” (2000), “„Зафіксоване і нетлінне”: Роздуми про епістолярну творчість” (2001), “Мої обрії” (2004), “Листи і люди. Роздуми про епістолярну творчість” (2009).

У післяслові “Страсті по вітчизні” [18] М. Коцюбинська здійснює літературознавчо-філософське осмислення творчої спадщини Стуса та накреслює вектори можливих її досліджень, успішно реалізованих згодом, на рубежі тисячоліть. І хоч у цій праці епістолярій В. Стуса як повноцінна частина його творчого доробку ще не виокремлено, авторка широко послуговується цитатами з листів митця для ілюстрації його наукових пошуків, уточнення біографічних відомостей, висвітлення стосунків із колегами і владою, а також для аргументації власних думок і спостережень, що підтверджує вагомість епістолярію як джерела автобіографічної та літературознавчої інформації.

У публікації “На цвинтарі розстріляних ілюзій” [15] детально розглянуто Стусову збірку “Веселий цвинтар”, однак чимала увага приділена й відкритому листу до А. Малишка, котрий постає “беззаперечним свідченням глибини, серйозності, виваженості болів і тривог молодого поета, готового віддати всього себе на святую справу” [15, 22], та зверненню до Президії Спілки письменників України з приводу статті О. Полторацького “Ким опікуються деякі гуманісти”, що ним В. Стус прагнув розкрити “нечисту кухню наклепів і політичних спекуляцій, неперевершеним майстром яких був Полторацький” [15, 23].

У науковій розробці “Стусове „самособоюнаповнення” (Із роздумів над поезією та листами Василя Стуса)” [19] увага дослідниці зосереджена на темі “самособоюнаповнення” в контексті світової філософії. М. Коцюбинська справедливо наголошує: “<...> поезія В. Стуса й особливо його листи свідчать, що він уповні був свідомий рятівної позиції самособоюнаповнення” [19, 141], власне, творчість і була єдиноможливим “самопорятунком, запорукою духовної

суверенности” [19, 140]. Водночас епістолярний набуток В. Стуса досягається в публікації переважно засобом цитування й коментаря.

Наукове прочитання листування письменника вперше було здійснене дослідницею в післяслові “Епістолярна творчість Василя Стуса” [16], уміщеної у 6-му (додатковому) томі першого видання творів В. Стуса в шести томах, дев’яти книгах. М. Коцюбинська, упорядниця творчої спадщини поета, однією з перших системно охопила її епістолярний сегмент, а потреба класифікації листів сприяла глибокому аналітичному проникненню науковця в їхній формозміст. Уперше звернено увагу на наявність літературної критики у в’язничних епістолах В. Стуса, простежено її жанрові різновиди, як-от критичні відступи, епістолярна публіцистика, епістолярна рецензія, зроблено вагомий узагальнення й висновки з проблеми.

М. Коцюбинська відкриває іншим стусознавцям незаперечну біографічну цінність листів поета, особливо ранніх, які фактично (та ще кілька творів) складають єдине інформаційне джерело про його армійські роки. Але основне функціональне навантаження епістолярію, на її думку, – це репрезентація “„біографії душі” непересічної людської особистості в екстремальних умовах” [17, 165]. Також відмічає широке коло лектури в адресаціях В. Стуса, виокремлює його преференції в середовищі української та російської класики, німецької й латиноамериканської літератури (однак поза увагою залишилися представники французької, англійської, американської, іспанської, італійської та японської літератур, а прізвища письменників цих національностей є одними з найчастіше вживаних в епістолярії митця).

Дослідниця акцентує на завзятому прагненні В. Стуса листовно достукатися до наступних поколінь українців – через ґрати та цензуру “звернутися до майбутнього “спокійного”, не обтяженого політичною кон’юктурою “неквапливого” читача, щоб донести до нього свої думки про велике, вічне й неминуще” [17, 164]. Час пересвідчує, що вистраждане справджується: листи В. Стуса стають об’єктом наукових досліджень.

В. Соболю у розвідці “Листування Василя Стуса в контексті української літературної епістолярної традиції” [46] вивчає публіцистичні адресації, заяви та звернення, котрі, на її думку, “пов’язані зі стилями попередніх епох через епістолярний модусний код” [46, 203]. Авторка зіставляє послання В. Стуса й епістолографію В. Мономаха, І. Вишенського, І. Потія, К. Острозького, М. Смотрицького та ін.; твердить, що офіційні листи поета-дисидента містять ключ до спростування політично сфабрикованих щодо нього інсинуацій, інформують про Стусових товаришів-в’язнів, вибухають масою дошкульних запитань-звинувачень на адресу сильних світу [46, 204].

Як і М. Коцюбинська, В. Соболю зауважує в Стусових листах звернення до прямих адресатів та до майбутніх поколінь і, виходячи з цього, порівнює кореспонденції українця з “листами апостолічного типу, близькими до послань, із притаманними цьому жанрові епістолярної прози прийомами високого стилю у формі прямого звертання до теперішніх і майбутніх адресатів” [46, 205]. Намагається вона сказати своє слово і в осмисленні жанрових особливостей Стусового епістолярію, вбачаючи його цінність у потужному морально-етичному контексті листів та у своєрідному архівному й літературно-критичному їх статусі: у листах збережено вірші, переклади, рецензії на твори багатьох письменників, саморецензії.

Дослідженню мовознавчих аспектів листів поета присвячено статтю С. Богдан “Магічне свічадо” епістолярію Василя Стуса” [1], де фахово проаналізовано зауважені форми митцевих епістолярних звертань, що стали “своєрідним віддзеркаленням традиційної мовноповедінкової системи українців, домінанти

якої сформували осердя його власних поведінкових стереотипів” [1, 23]. Об'єктом цього дослідження слугували адресації В. Стуса до дружини, сина та друзів.

Інша розвідка цього науковця – “Епістолярні діалоги Василя Стуса як цілісна мовноповедінкова система” [2] – простежує формування поетового листовного дискурсу загалом і вирізняє визначальні мовні засоби, вживані ним у типових етикетних ситуаціях. Водночас авторка детально аналізує вибір митцем форми листовного діалогу для спілкування, окреслює складнощі обміну кореспонденціями через штучно створені перепони, визначає коло адресатів В. Стуса. Цікаве спостереження С. Богдан про незвичну для епістолярного жанру “комунікативну двоплановість і своєрідну адресатну роздвоєність”: крім “реального адресата (адресатів)” Стусові “листи мають виразного потенційного читача, свідомо запрограмованого ним самим, що загалом не типово для епістолярного тексту” [2, 49]. Такі зауваги ми помічали і в М. Коцюбинської та Г. Мазохи, отже, маємо ще одне пересвідчення передбачливого орієнтування В. Стуса на майбутнього потенційного читача.

Л. Юрчишин-Біловус, авторка комплексного дослідження особливостей перекладу творів Р. М. Рільке в українській традиції – “Інтертекстуальні виміри міжлітературного діалогу Рільке – Бажан – Стус (на епістолярному матеріалі)” [57] – розглянувши фактори, що призвели до зацікавлення українських митців поезією австрійця, наголошує: “<...> у випадку В. Стуса його епістолярій взагалі має виняткове значення для розуміння перекладання Рільке та своєрідного творчого змагання з М. Бажаном” [57, 246], адже множинно й точно фіксує сам процес перекладу.

Наповненість кореспонденцій поета не лише особистими фактами, а й політичною та культурологічною аналітикою щодо ситуації в Україні, реакцією на події, оцінкою фактів літературного життя країни відмічає С. Несвіт у праці “Морально-етичні доміанти В. Стуса в епістолярії” [41]. Разом із тим автор наголошує, що епістолярна спадщина В. Стуса дає можливість “максимально заглибитись” у його творчу лабораторію, “з'ясувати естетичні позиції, а головне – відчутти його феномен як Митця й Людини, тобто усвідомити морально-етичні концепти, які <...> постають у викристалізованій формі” [41, 231]. Свою оцінку епістолярних морально-етичних принципів життєвих позицій В. Стуса дослідник фундаментує на таких блоках: постійне моральне і професійне самовдосконалення; незмінність обраного шляху; максимальне абстрагування задля можливості виходу в “позапростір” (В. Стус); об'єктивна епістолярна оцінка минулого та сучасного літературного життя України; сприйняття власної дороги, власної долі – єдино можливого шляху морального вдосконалення, а не пасивного послуху; розуміння творчості як невід'ємного складника досягнення морального “кшталтування” (К. Москалець) тощо.

2006 р. з'явилася стаття Г. Мазохи “Між співами тюремних горобців...”. Багатофункціональні листи українських письменників з неволі (70–80 рр. ХХ ст.)” [34], що здійснювала комплексний аналіз епістолярію ув'язнених вітчизняних літераторів: В. Стуса, І. Світличного, Є. Сверстюка, В. Марченка. Невольничі листи тут витлумачено як синкретичні, оскільки вони “утворилися внаслідок дифузії інтимного, дружнього, сімейного та почасти дидактичного листування” [34, 133].

Важливою для розвитку української епістолографії є фундаментальна праця Г. Мазохи “Український письменницький епістолярій другої половини ХХ століття: жанрово-стильові модифікації” (2006). Ідеться про перше вітчизняне системне дослідження листів письменників другої половини ХХ ст., де з'ясовано жанрово-стильову типологію й доміанти епістол митців, уведено авторську

класифікацію їх модифікацій за адресатно-рецептивним спрямуванням. У книжці (підрозділ “Жанрово-стильові модифікації листування ув’язнених”), зокрема, детально обстежено епістолярії В. Стуса та І. Світличного. Заслугою науковця є вичерпне окреслення тематичного розмаїття кореспонденцій українських літераторів, виокремлення в них тем наскрізних (інтимна, творчість і її рятівна сила, переклад, літературна критика), та епізодичних, “продиктованих обставинами, у яких перебуває митець, у них – подробиці щоденних клопотів, побутові новини тощо” [37, 164]. Авторка виокремлює певні ознаки багатофункціональних листів ув’язнених літераторів, як-от: діалогізація, специфічна структура, синтез елементів різних функціональних стилів; до того ж у листах В. Стуса помічає стилістичне навантаження формули звертання, глибоку історичну свідомість, тяжіння до форми щоденника й есе, особливе новаторське письмо, яке “полягає в емоційності, експресії, філософічності, що допомагає відтворити життєву правду” [37, 192].

Ще один цікавий аспект кореспонденцій поета-дисидента стає предметом вивчення в публікації Г. Мазохи “Екзистенційні мотиви в епістолярній спадщині Василя Стуса” [35]: тут листування письменника розглянуто крізь призму української національної культурної традиції в контексті філософії екзистенціалізму, спостережено, що епістолам “притаманні риси самопізнання й самовираження, які передбачають постійне звертання до подій, що відбуваються, а також зіставлення теперішнього з минулим і майбутнім” [35, 232–233].

У статті “Епістолярій В. Стуса як складова вияву індивідуальності поета” [36] Г. Мазоха вирізняла та проаналізувала наукові підходи літературознавців до вивчення епістолярію. Дослідниця цілісно розглянула листування Стуса, оприявила його винятковий світогляд, своєрідність філософсько-естетичної системи взаємодії людини і світу. “Жодна деталь (наскільки це було можливим в ув’язненні), жоден вияв українського національного духу і самоусвідомлення не проходить у листах повз увагу адресанта” [36, 120], – констатувала авторка. Водночас вона виокремила низку аспектів епістолярної спадщини митця, що, на її думку, мають найперше отримати літературознавче потрактування: визначення сутності та функцій епістолярію В. Стуса в літературному процесі 1960 – 1980-х років; розкриття аксіологічного та гносеологічного вимірів художнього мислення поета в його кореспонденціях [36, 120].

Розробка Н. Омельчук “„Най будем щирі...”. Одна з граней епістолярної творчості Василя Стуса” [43] з’ясовує доміанти мовної поведінки літератора в спілкуванні зі своїми адресатами; уміщує структурний розподіл поетових кореспонденцій, виокремлюючи в них родинне й товариське листування та окреслюючи типологічні етикетні моделі кожної з груп; значну увагу приділяє лексико-граматичним і стилістичним особливостям етикетних стереотипів епістолярного спілкування В. Стуса.

Значний інтерес викликає наукова стаття О. Солов’я “Кардіограма розуму та серця: епістолярна спадщина Василя Стуса” [47], у якій виголошується теза про рівноцінність листовного набутку митця з поезією, прозою та критикою. Дослідник пропонує комплексний погляд на епістолярій В. Стуса, прикметою якого вважає надзвичайну інтелектуальну й емоційну наснаженість; водночас окреслює біографічну та інформативну цінність листів; встановлює окремих адресатів епістол; деталізує змістове наповнення таких моральних імперативів поета, як незламний борець за кращу долю свого народу, поет-людина-добродій, чоловік, батько; окреслює, хоч і фрагментарно, коло читацьких інтересів письменника.

Епістолярній спадщині В. Стуса присвячена дисертаційна робота В. Кузнєцова [24] і, відповідно, низка статей, що оприявнювали напрацювання автора з цієї проблематики [22; 35; 21; 23; 20]. Науковець резонно вказує, що в специфічних таборових умовах “сторінка листа обертається на поліфункціональну творчу майстерню і може бути полем для експериментів. Одночасно, лист – це і напрям пошуків, як творчих і наукових, так і пошуків самого себе” [24, 21]. Але найцікавішими для нього виявилися етико-естетичні принципи Стусової кореспонденції – репрезентанта моральних цінностей та естетичних смаків і переконань, ідеалів та світогляду письменника. В. Кузнєцов доводить: “<...> максима у В. Стуса – заздалегідь виправдане категоричне перебільшення характеристик, що водночас є випробуванням себе, експериментуванням та маркуванням мети, що на цю хвилину – недосяжна” [24, 175]. Водночас він помічає розбіжність максими творчості В. Стуса і максими як етичного вислову з галузі афористики. Тому-то етико-естетична максима творчості митця неспроможна стати загальним правилом, нормою для спільноти, оскільки вона існує лише в межах особистості, завжди залишаючись суб’єктивною, індивідуальною.

Н. Загоруйко в статті “Листи Василя Стуса як феномен епістолярної творчості” [9] аналізує основні тематичні блоки кореспонденцій письменника, зокрема простежує їх інформативно-тематичні масиви: особисте життя автора, його рідних та друзів; атмосфера часу та суспільно-політичні настрої; коло науково-мистецьких інтересів; стан культури й мистецтва [9, 186]. Однак головним для дослідниці було витлумачення в епістолярному корпусі творчої спадщини Стуса його науково-мистецьких інтересів, висвітлення літературно-критичної тематики, перекладацьких зусиль, роздумів про суть поезії тощо. Приміром, у публікації “В. Стус та Р. М. Рільке – естетичні пошуки мистецького діалогу (за епістолярною спадщиною В. Стуса)” [11], узагальнивши погляди науковців на творчу взаємодію цих видатних літературних постатей, авторка виокремлює два базових чинники, що зумовили Стусове зацікавлення творчістю австрійця: можливість зануритися у світ європейської культури, яка в радянські часи перебувала в статусі напівлегальної, та отримання естетичної насолоди від опрацювання творчості Р. М. Рільке (це було суттєвою духовною підтримкою в нестерпних умовах ув’язнення). Спираючись на цитати з листів українського поета, Н. Загоруйко простежує окремі аспекти процесу перекладу ним сонетів Рільке, аналізує дискусії навколо варіантів інтерпретацій із Ю. Бадзьо та рекомендації Г. Кочура, окреслює своєрідне перекладацьке змагання В. Стуса з М. Бажаном. Результатом наукового пошуку Н. Загоруйко стала дисертація “Літературно-естетичний дискурс таборового епістолярію українських шістдесятників” [10], де увага до кореспонденцій В. Стуса поширена на буттєво-інтелектуальний та епістолярний простір його колег і однодумців – В. Чорновола, І. Світличного, Є. Сверстюка, В. Марченка.

2008 р. науковець Т. Конончук публікує предметну студію “Етико-естетичний дискурс в епістолярії Василя Стуса” [13; 14], у якій поділяє думку В. Кузьменка: “<...> вивчення письменницького епістолярію повинно проходити не стільки у фактографічному аспекті, <...> скільки у психологічному та естетичному” [28, 45–46]. Конончук, аналізуючи духовний компонент листовного сегмента Стусової творчості, причини його потужної інтенційності вбачає в тому, що “фактаж сьогоденного з життя адресата, тим більше безрадісного, не принесе, за розумінням їх автора, емоційного задоволення читачам, особливо рідним, тому вишукуються теми, що виводять лист на рівень есеїстики, мемуаристики, в чому також особлива їх цінність” [13, 352–353].

Літературно-критичне осмислення адресацій В. Стуса до офіційних осіб здійснює В. Кисіль у дослідженні “Два листи одного поета” [12]. Свій інтерес до “відкритих листів” автор статті вмотивовує тим, що вони “значною мірою демонструють направленість публіцистики митця, визначають ідеологічні й моральні засади його творчості як людини і громадянина” [12, 241]. Навіть сам вибір поетом епістолярної форми звернення до офіційних установ бачиться науковцеві “тією придатною формою, що якнайкраще підходила для реалізації власної творчої платформи і декларування мистецьких поглядів” [12, 241–242]. Водночас цю розвідку не можна вважати вичерпною, оскільки з переліку відкритих листів В. Стуса проаналізовано тільки два (до А. Малишка та до Президії Спілки письменників України; копія: Секретареві ЦК КПУ Ф. Д. Овчаренкові; копія: Редакції журналу “Всесвіт”, 1968).

Стаття Л. Єрмакової “Василь Стус – батько в листах до сина” [6] оглядає коло інтимних, родинних проблем поетових кореспонденцій і наголошує: “<...> педагогічний епістолярний доробок Василя Стуса – кодекс честі й таких поведінкових стереотипів, які можуть слугувати взірцем для виховання вільної, сильної духом, національно свідомою особистості” [6, 45].

Із розглянутого літературознавчого матеріалу випливає, що листи В. Стуса стали об’єктом зацікавлення багатьох українських учених, які плідно розробляють цю тему, зокрема, створили низку наукових праць про автобіографічну значущість епістол, історію їх написання, впорядкування та публікації; про вияв світоглядних та естетичних орієнтирів поета в його кореспонденціях; широко цитують і повністю наводять тексти листів з метою документального підтвердження своїх суджень. Найчастіше дослідники висвітлюють етико-естетичні погляди, екзистенційні постулати, мовноповедінкову систему спілкування з адресатами в листах В. Стуса, рідше аналізують жанрові форми листів, їх перекладознавчу й літературно-критичну складову.

ЛІТЕРАТУРА

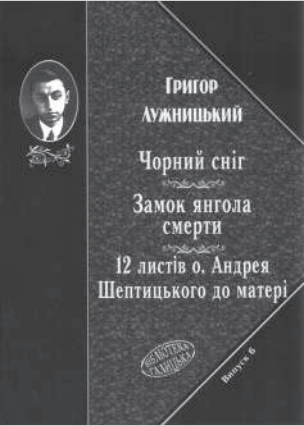
1. Богдан С. “Магічне свічадо” епістолярію Василя Стуса // Дивослово. – 2004. – № 1. – С. 19–25.
2. Богдан С. Епістолярні діалоги Василя Стуса як цілісна мовноповедінкова система // Словотворчість шістдесятників. Василь Стус. Ігор Калинець. Іван Світличний. Григорій Чубай: [збірник наукових праць; відп. ред. Г. М. Вокальчук]. – Острого: Вид-во НаУ “Острозька академія”, 2010. – С. 48–95.
3. Василь Стус в житті, творчості, спогадах та оцінках сучасників / за ред. О. Зінкевича і М. Французенка. – Балтимор – Торонто: Українське Видавництво “Смолооскип” ім. В. Симоненка, 1987. – 463 с.
4. Василь Стус у своїх листах: Листи В. Стуса до В. Дідківського / підгот. тексти і прим. до друку М. Коцюбинська; передм. В. Дідківського // Вітчизна. – 1995. – № 7–8. – С. 103–112.
5. Горинь Б. Не тільки про себе: документальний роман // Дзвін. – 2009. – № 2 (772). – С. 32–94.
6. Єрмакова Л. Василь Стус – батько в листах до сина // Матеріали II обласних Стусівських читань, 7 лютого 2007 р. “Відкрита книга біографії Василя Стуса” / упоряд. О. М. Федоров, О. Я. Гросов, А. І. Єрмакова. – Донецьк: ТОВ “Юго-Восток, Лтд”, 2007. – С. 43–45.
7. З листів Василя Стуса / передм., підгот. до друку і приміт. М. Коцюбинської // Зона. – 1994. – № 8. – С. 3–12. 75
8. З селища ім. Матросова в Магадані – до України: Лист // Слово і Час. – 1998. – № 1. – С. 20–24.
9. Загоруйко Н. Листи Василя Стуса як феномен епістолярної творчості // Наукові записки. Серія “Філологічна”. – Острого: Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2011. – Вип. 21. – С. 185–196.
10. Загоруйко Н. Літературно-естетичний дискурс таборового епістолярію українських шістдесятників: дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01. – Кам’янець-Подільський, 2012. – 195 с.
11. Загоруйко Н. В. Стус та Р. М. Рільке – естетичні пошуки мистецького діалогу (за епістолярною спадщиною В. Стуса) // Наукові записки. Серія “Філологічна”. – Острого: Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2013. – Вип. 23. – С. 68–80.
12. Кисіль В. Два листи одного поета // Молода нація. Василь Стус. Двадцять років після смерті: сучасне сприйняття і переосмислення. – 2006. – № 1 (38). – С. 241–250.
13. Конончук Т. Етико-естетичний дискурс в епістолярії Василя Стуса // Актуальні проблеми української літератури і фольклору: науковий збірник. – Донецьк, 2008. – Вип. 12. – С. 352–360.
14. Конончук Т. Етико-естетичний дискурс в епістолярії Василя Стуса // Вісник Академії адвокатури України. – 2009. – № 1 (14). – С. 216–221.

15. Коцюбинська М. “На цвинтарі розстріляних ілюзій...” // Слово і Час. – 1990. – № 6. – С. 21–32.
16. Коцюбинська М. Епістолярна творчість Василя Стуса // Стус В. Твори: у 4 т. 6 кн. – Львів: Просвіта, 1994–1999. – Т. 6 (додатковий). – Кн. 2: Листи до друзів та знайомих. – 1997. – С. 218–240.
17. Коцюбинська М. Мої обрії: в 2 т. Т. 2. – Київ: Дух і літера, 2004. – 386 с.
18. Коцюбинська М. Страсті по Вітчизні: Післяслово упорядника // Стус В. Дорога болю. – Київ: Рад. письменник, 1990. – С. 201–212.
19. Коцюбинська М. Стусове “самособоюнаповнення” (Із роздумів над поезією та листами Василя Стуса) // Сучасність. – 1995. – № 6. – С. 137–144.
20. Кузнецов В. До проблеми літературознавчого аналізу морально-естетичної складової епістолярного тексту (на матеріалі листів Василя Стуса) // Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства. – Київ: Поліграфічний центр “Фоліант”, 2007. – С. 280–292.
21. Кузнецов В. Епістолярна спадщина Василя Стуса: листи як форма існування // Молода нація. Василь Стус. Двадцять років після смерті: сучасне сприйняття і переосмислення. – 2006. – № 1 (38) – С. 251–254.
22. Кузнецов В. Естетичне втілення категорії пам’яті в епістолярії Василя Стуса // Актуальні проблеми української літератури і фольклору. – Донецьк: ДонНУ, 2006. – Вип. 10. – С. 415–421.
23. Кузнецов В. Етико-естетична максима “Листів до рідних” Василя Стуса // Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Серія літературознавство. – Харків: ППВ “Нове слово”, 2007. – Вип. 4. – С. 119–125.
24. Кузнецов В. Етико-естетична максима епістолярію Василя Стуса: дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01. – Київ, 2010. – 212 с.
25. Кузнецов В. Етико-естетична максима епістолярію Василя Стуса: історіографічний аспект // Студентські філологічні студії початку ХХІ століття: Збірник доповідей ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції, 17–18 квітня 2006 року. – Донецьк: ДОУ, 2006. – Т. 1. Літературознавство. – С. 257–261.
26. Кузнецов В. Етико-естетичний напрям самовибудови на матеріалі епістолярію В. Стуса / Мандрівець. – 2007. – № 4. – С. 37–41.
27. Кузнецов В. Етико-естетичні особливості картин сновидінь в епістолярії Василя Стуса // Актуальні проблеми філології та перекладознавства: збірник наукових праць. – Хмельницький: ХНУ, 2007. – Вип. 3. – Ч. 1. – С. 289–291.
28. Кузьменко В. Письменницький епістолярій в українському літературному процесі 20–50-х років ХХ ст.: [монографія]. – Київ: Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка, 1998. – 305 с.
29. Лист Василя Стуса до Левка Лук’яненка (с. Матросова, 9.XI.77 р.) // Сучасність. – 1988. – № 2. – С. 108–116.
30. Листи Василя Стуса до Віри Вовк // Сучасність. – 1989. – № 9. – С. 35–50.
31. Листи Василя Стуса до Любомири та Зоряна Попадюків (1977–1979 рр.) // Український вісник. – Балтимор–Торонто: Українське видавництво СМОЛОСКИП ім. В. Симоненка, 1988. – С. 181–190. – (Передрук Самвидавного журналу з України. – Київ–Львів, 1987. – Вип. 7, 8, 9–10).
32. Листи Василя Стуса до сина і дружини // Сучасність. – 1989. – № 1. – С. 87–93.
33. Листи Василя Стуса до сина і дружини // Сучасність. – 1989. – № 9. – С. 115–119.
34. Мазоха Г. “Між співами тюремних горобців” (Багатофункціональні листи українських письменників з неволі 70–80-х рр. ХХ ст.) // Науковий вісник Чернівецького університету. Серія: Слов’янська філологія. – 2006. – Вип. 276–277. – С. 128–133.
35. Мазоха Г. Екзистенційні мотиви в епістолярній спадщині В. Стуса // Теоретична і дидактична філологія: збірник наукових праць / за ред. Г. А. Токмань. – Київ: ДП “Інформаційно-аналітичне агентство”, 2011. – Вип. 10. – С. 223–233.
36. Мазоха Г. Епістолярій В. Стуса як складова вияву індивідуальності поета // Актуальні проблеми української літератури і фольклору: науковий збірник / редкол.: В. А. Просалова (відп. ред.) та ін. – Донецьк: ДонНУ, 2014. – Вип. 21–22. – С. 112–122.
37. Мазоха Г. Український письменницький епістолярій другої половини ХХ століття: жанрово-стильові модифікації: [монографія]. – Київ: Міленіум, 2006. – 344 с.
38. Над Бажановими перекладами: [Лист В. Стуса до дружини від 7.12.1973 р. про переклад поезій Р. М. Рільке М. Бажаном] // Голос України. – 1994. – № 230 (980). – 3 груд. – С. 11.
39. Не відлюбив свою тривогу ранню... Василь Стус – поет і людина: спогади, статті, листи, поезії / упоряд. О. Ю. Орач (Комар). – Київ: Укр. письменник, 1993. – 400 с.
40. “Не одлюби свою тривогу ранню...”: [Листування В. Стуса з О. Орачем] / Післяслово О. Орача // Літературна Україна. – 1990. – 8 бер. – С. 5.
41. Несвіт С. Морально-етичні доміанти В. Стуса в епістолярії // Молода нація. Василь Стус. Двадцять років після смерті: сучасне сприйняття і переосмислення. – 2006. – № 1 (38) – С. 229–240.
42. “Ну, а тепер – Рільке”: Листи [В. Стуса] до дружини / підгот. тексту і прим. М. Коцюбинської // Всесвіт. – 1991. – № 1. – С. 177–183.
43. Омельчук Н. “Най будем щирі...”. Одна з граней епістолярної творчості Василя Стуса. – Луцьк: Терен, 2006. – 25 с.
44. Право жити: Звернення. Свідчення. Листи: [Уривки] // Донбас. – 1993. – № 1–2. – С. 34–59.
45. Світлична Л. Хресні побратими // Сучасність. – 1998. – № 7–8. – С. 138–154.
46. Соболь В. Листування Василя Стуса в контексті української літературної епістолярної традиції // Василь Стус в контексті європейської літератури. Матеріали ІІ Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої

- вшануванню пам'яті письменника, літературознавця, мислителя і громадянина (Донецьк, 20–21 вересня 2001 р.). – Донецьк: Вид-во Донецького національного університету, 2001. – С. 203–209.
47. *Соловей О.* Кардіограма розуму і серця: епістолярна спадщина Василя Стуса // Актуальні проблеми української літератури і фольклору: науковий збірник. – Донецьк: Норд-Перс, 2008. – Вип. 12. – С. 45–51.
48. *Стус В.* Відкритий лист до І. Дзюби // Сучасність. – 1976. – № 11. – С. 84–86.
49. *Стус В.* Відкритий лист до Президії Спілки письменників України; Копія: Секретареві ЦК КПУ Ф. Д. Овчаренкові; Копія: Редакції журналу “Всесвіт // Сучасність. – 1969. – № 4. – С. 76–81.
50. *Стус В.* Вікна в позапростір: Вірші, статті, листи, щоденникові записи. – Київ: Веселка, 1992. – 262 с.
51. *Стус В.* Листи до сина. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2002. – 192 с.
52. *Стус В.* Таборовий зошит: Вибрані твори. – Київ: Факт, 2008. – 452 с.
53. *Стус В.* Твори: у 4 т. 6 кн. – Львів: Просвіта, 1994–1999. – Т. 6 (додатковий). – Кн. 2. Листи до друзів та знайомих. – 1997. – 263 с.
54. *Стус В.* Твори: у 4 т. 6 кн. – Львів: Просвіта, 1994–1999. – Т. 6 (додатковий). – Кн. 1. Листи до рідних. – 1997. – 495 с.
55. *Стус В.* Твори: у 4 т. 6 кн. – Львів: Просвіта, 1994–1999. – Т. 4. Повісті та оповідання. Незакінчені твори. Сценарії. Літературна критика. Заяви, публіцистичні листи та звернення. З таборового зошита. – 1994. – 545 с.
56. “Хто проти тиранії – встаньте”: [Листи В. Стуса до А. Лазоренка] // Голос України. – 1993. – 6 січ. – С. 13.
57. *Юрчишин-Біловус А.* Інтертекстуальні виміри міжлітературного діалогу Рільке – Бажан – Стус (на епістолярному матеріалі) // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Львів, 2004. – Вип. 33: Теорія літератури та порівняльне літературознавство. – С. 246–252.

Отримано 5 лютого 2018 р.

м. Кам'янець-Подільський

Лужницький Г. Чорний сніг. Замок янгола смерти. 12 листів о. Андрея Шептицького до матері / упоряд. Н. Вівчарик. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2017. – 364 с. / серія “Бібліотека Галицька”. Вип. 6.

До видання творів українського письменника Григора Лужницького (1903 – 1990) увійшли збірка новел “Чорний сніг” (1928, Львів) та повісті “Замок янгола смерти” (1963), “12 листів о. Андрея Шептицького до матері” (1982), написані в діаспорний період творчості. Письменник вдало поєднував документальні джерела та художню вигадку, спричинився до розвитку в українській літературі новели настрою, історичної детективної повісті та ін. Уміщено також літературно-критичні матеріали, присвячені творчому доробку письменника. Зокрема, кожному із трьох розділів передують статті упорядниці книжки Н. Вівчарик: “Григор Лужницький як майстер малої прозової форми”, “Поетика детективних повістей Григора Лужницького”, “Художні особливості епістолярної повісті Григора Лужницького “Дванадцять листів о. Андрея Шептицького до матері”, а також наприкінці видання друкуються матеріали про творчість Г. Лужницького: “Григор Лужницький: штрихи до портрета” (В. Ящун, Л. Рудницький), “Художня проза Григора Лужницького-Полянча” (Н. Пазуняк), “Поезія Григора Меріяма-Лужницького” (Л. Рудницький), “Григор Лужницький і літературна група “Логос” (Т. Салига), “Поетика драматургії Григора Лужницького (С. Хороб). “Наш Лужницький” (О. Купчинський).

І. Х.

